

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING BUDJET TIZIMI VA UNDA MAHALLIY BUDJETLARNING O'RNINI KENGAYTIRISH MASALALARI

Chorshanbiyev Umrzoq Qaynarovich

Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi

Boboqulov Olmos Yusup o'g'li,

Guliston davlat universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441367>

***Annotatsiya.** Davlat budjeti salohiyatini oshirish ko'p jihatdan mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish, hududlarni o'zini o'zi ta'minlash qobiliyatini rivojlantirishga bog'liq. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur maqolada mahalliy budjetlarning o'rnini kengaytirish masalalari muhokama qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** moliya, davlat moliyasi, budjet, davlat budjeti, mahalliy budjetlar, budjet jarayoni, budjet daromadlari, budjet xarajatlari, budjet taqchilligi.*

BUDGET SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND ISSUES OF EXPANDING THE ROLE OF LOCAL BUDGETS IN IT

***Abstract.** Increasing the capacity of the state budget largely depends on expanding the revenue base of local budgets and developing the self-sufficiency of regions. Based on this, this article discusses the issues of expanding the role of local budgets.*

***Key words:** finance, public finance, budget, state budget, local budgets, budget process, budget revenues, budget expenditures, budget deficit.*

БЮДЖЕТНАЯ СИСТЕМА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В НЕЙ

***Аннотация.** Повышение емкости государственного бюджета во многом зависит от расширения доходной базы местных бюджетов и развития самообеспеченности регионов. Исходя из этого, в данной статье рассматриваются вопросы расширения роли местных бюджетов.*

***Ключевые слова:** финансы, государственные финансы, бюджет, государственный бюджет, местные бюджеты, бюджетный процесс, доходы бюджета, расходы бюджета, дефицит бюджета.*

Moliya tizimining asosiy bo'g'ini hisoblangan davlat moliyasi davlatni iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarining bajarilishida, davlat mablag'larini qayta taqsimlash, moliya, transport va aloqa, shuningdek ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Amalga oshiralayotgan iqtisodiy islohotlar O'zbekistondagi budjet jarayonini, ya'ni budjet loyihasini ishlab chiqish, muhokama qilish, qabul qilish, ijro etish va ijrosi yuzasidan hisobottayyorlashgacha bo'lgan chora-tadbirlarni yanada takomillashtirish, budjet tomonidan bir yildan ortiq davom etadigan davlat dasturlarini moliyalashtirilishini ta'minlashni yaxshilash, davlat dasturlarini bajarish uchun kerak bo'lgan moliyaviy resurslar bilan bog'lash va budjet jarayonini oshkoralik darajasini oshirishni taqozo etmoqda. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksiga asosan budjet buyurtmasida kelgusi uch yil uchun budjet mablag'lari hisobidan amalga oshiriladigan xarajatlar budjet tasnifiga muvofiq aks ettiriladi.

Byudjet tizimi muayyan mamlakatning o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va boshqa xususiyatlarining butun majmui asosida shakllanadi. Byudjet tizimi bu turli darajadagi budjetlar va budjet mablag'lari oluvchilar yig'indisini, budjetlarni tashkil etishni va tuzish tamoyillarini ifodalaydigan, budjet jarayonida ular o'rtasida, shuningdek budjetlar hamda budjet mablag'lari oluvchilar o'rtasida vujudga keladigan o'zaro munosabatlar majmuidir.

Ko'pchilik hollarda, soddaroq tarzda, budjet tizimi deyilganda, mamlakatdagi mavjud budjetlar to'plami (majmui) tushuniladi. Demak, budjet tizimi - bu iqtisodiy munosabatlarga, davlat tuzilishiga va qonun normalariga asoslangan, davlat, ma'muriy- hududiy tuzilishlarning, budjet munosabatlarida mustaqil bo'lgan davlat tashkilotlari va fondlarining majmuidir.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining "Byudjet tizimi tushunchasi va tamoyillari" deb nomlanuvchi 2-bobi 6-moddasida "Byudjet tizimi barcha darajadagi budjetlar, davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg'armalari, budjet tizimi budjetlarini tuzish va tashkil etish tamoyillari, ular o'rtasida budjet jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar yig'indisini o'zida ifodalaydi"-deb, tushuntirish berilgan.

Byudjet tizimi mamlakat budjet tuzilishining tarkibiy qismi bo'lib, uning ma'lum bir qismini o'zida ifoda etadi. Shu ma'noda, budjet tizimi mamlakat budjetining o'zaro bog'liqlikda bo'lgan bo'g'inlarining o'zaro yig'indisidan iboratdir. Mamlakatning budjet tizimi jamiyatning siyosiy tuzilishiga, davlatning iqtisodiy tizimiga va uning ma'muriy-hududiy bo'linishiga bevosita bog'liq bo'ladi. Mamlakatning budjet tizimi ikki yoki uch bo'g'inli bo'lishi mumkin. Unitar davlatlar deb yuritiladigan mamlakatlarda budjet tizimi ikki bo'g'indan (markaziy va mahalliy budjetlar), federativ davlatlar deb yuritiladigan mamlakatlarda esa uch bo'g'indan (markaziy budjet, federatsiya a'zolari budjetlari va mahalliy budjetlar) iborat bo'lishi mumkin.

Har bir mamlakatning budjet tizimi ma'lum bir tamoyil (tamoyil)larga tayanadi. O'zbekiston Respublikasi budjet tizimiga xos bo'lgan tamoyillar esa quyidagilardan iborat:

Byudjet tizimining yagonaligi tamoyili budjet hujjatlari va budjet hisobotlarining shakllari, budjet tasnifi yagona bo'lishi hamda budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlarini shakllantirish hamda ijro etish, budjet hisobini yuritish va budjet hisobotini tuzishning yagona tartibini ko'zda tutadi Masalan, O'zbekiston Respublikasining barcha viloyat, tuman, shaharlarining budjetlari bir xil, yagona belgilangan tartib asosida shakllantirilib, yagona me'yorlar asosida ulardan xarajatlar amalga oshiriladi. Qolaversa, mamlakat hududidagi barcha budjetdan moliyalashtiriladigan tashkilot va muassasalar hududiy joylashuvidan qat'iy nazar bir xil budjet qonunchiliga rioya etadi.

Byudjet tizimining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi tamoyili esa budjet tizimi O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiq bo'lishi lozimligini ifodalaydi. Ya'ni, 14 ta yirik ma'muriy hududlar (Qoraqalpog'iston Respublikasi, 12 ta viloyat va Toshkent shahri) hamda mazkur hududlar tarkibiga kiruvchi tuman va shaharlar soniga teng jami 220 ga yaqin mahalliy budjetlar mavjud.

Byudjet tizimi budjetlarining balanslilik va o'zaro bog'liqligi tamoyili budjet tizimi budjetlarida nazarda tutilgan xarajatlar hajmi ularning daromadlari va taqchillikni qoplash manbalari yig'indisining hajmiga muvofiq bo'lishini, hamda budjet tizimi budjetlarini tuzish va

ijro etishda budjetlarning mablagʻlari mazkur budjetlarning balansligini taʼminlash uchun ular oʻrtasida qayta taqsimlanishi mumkinligini anglatadi.

Misol uchun, biror viloyat budjetining, yoki tuman budjetining daromadlari miqdori xarajatlari miqdoriga teng boʻlishi lozim. Agar xarajatlarni qoplashga etarli daromadlar boʻlmasa, viloyat budjetiga respublika budjetidan, tuman budjetiga esa oʻzi boʻysunuvchi viloyatning budjetidan turli xil moliyaviy yordamlar(budjet transfertlari) hisobiga daromadlar xarajatlarni qoplashga etarli miqdorda shakllantiriladi, yaʼni balanslashtiriladi. Byudjet jarayonida tuman budjetlari faqatgina oʻzlari boʻysunuvchi viloyat budjeti bilan, viloyatlar budjetlari esa faqat respublika budjeti bilan oʻzaro bogʻliqda boʻladi.

Byudjet tizimi budjetlari daromadlarini prognoz qilish va xarajatlarini rejalashtirish tamoyili budjet tizimi budjetlarini tuzishda budjet tasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari boʻyicha prognoz qilinishini, xarajatlar esa yoʻnalishlar boʻyicha rejalashtirilishini bildiradi.

Misol uchun, biror viloyat budjetini tuzishda mazkur budjetga yil davomida tushishi koʻzda tutilgan daromadlar miqdori va ularning manbalari, yaʼni soliqlar va boshqa majburiy toʻlovlar, shuningdek soliq boʻlmagan toʻlovlar miqdori oldindan belgilangan tartib va meʼyorlar asosida prognoz qilinadi. Yaʼni, viloyat budjetining daromadi yil davomida qancha miqdorda boʻlishi, har bir soliq turidan, aytaylik mol-mulk soligʻi yoki yer soligʻidan yil davomida qancha miqdorda daromad tushishi maʼlum normativ va metodlar asosida oldindan puxta hisob-kitob qilinib, prognozlashtiriladi.

Byudjet tizimi budjetlari mablagʻlaridan foydalanishning aniq yoʻnaltirilganligi va maqsadlilik xususiyati tamoyili esa budjet tizimi budjetlarining mablagʻlari muayyan budjet tashkilotlari va budjet mablagʻlari oluvchilarga ushbu mablagʻlardan belgilangan maqsadlarni moliyalashtirishda foydalanish uchun ajratilishini nazarda tutadi.

Misol uchun, biror maktab ish haqi uchun ajratilgan mablagʻlardan kapital taʼmirlash yoki kommunal toʻlovlardan qarzlarni toʻlash uchun foydalanishi mumkin emas.

Byudjet tizimi budjetlarining mustaqilligi tamoyili budjet tizimining turli darajadagi budjetlari mustaqil ekanligini bildiradi.

Yaʼni, viloyatlar budjetlari yoki tuman budjetlari amaldagi qonunchilik doirasida oʻzidan yuqori turuvchi budjet boʻgʻiniga bogʻliq boʻlmagan holda daromadlarni shakllantirish yoki xarajatlarni amalga oshirishi mumkin.

Byudjet tizimi budjetlari mablagʻlaridan foydalanishning natijadorligi tamoyili budjet jarayoni ishtirokchilari budjet tizimi budjetlarini tuzish va ijro etishda oʻzlariga berilgan vakolatlar doirasida budjet tizimi budjetlarining belgilangan hajmdagi mablagʻlaridan foydalangan holda natijaga erishish zaruriyatini ifodalaydi.

Kassaning yagonaligi tamoyili esa budjet tizimi budjetlarining barcha daromadlari Yagona gʻazna hisobvaragʻiga kiritilishini va ularning xarajatlarini toʻlash ushbu hisobvaraqdan amalga oshirilishini anglatadi.

Maʼlumki, 2007 yildan boshlab respublikamizning barcha hududlaridagi budjet tashkilotlari va muassasalari toʻliq gʻaznachilik tizimiga oʻtkazildi. Viloyat, tuman budjeti va ulardan moliyalashtiriladigan barcha budjet tashkilotlari va muassasalarining joylashgan joyidan yoki hisob raqami qaysi bankda boʻlishidan qatʼiy nazar ularning daromadlari Yagona gʻazna

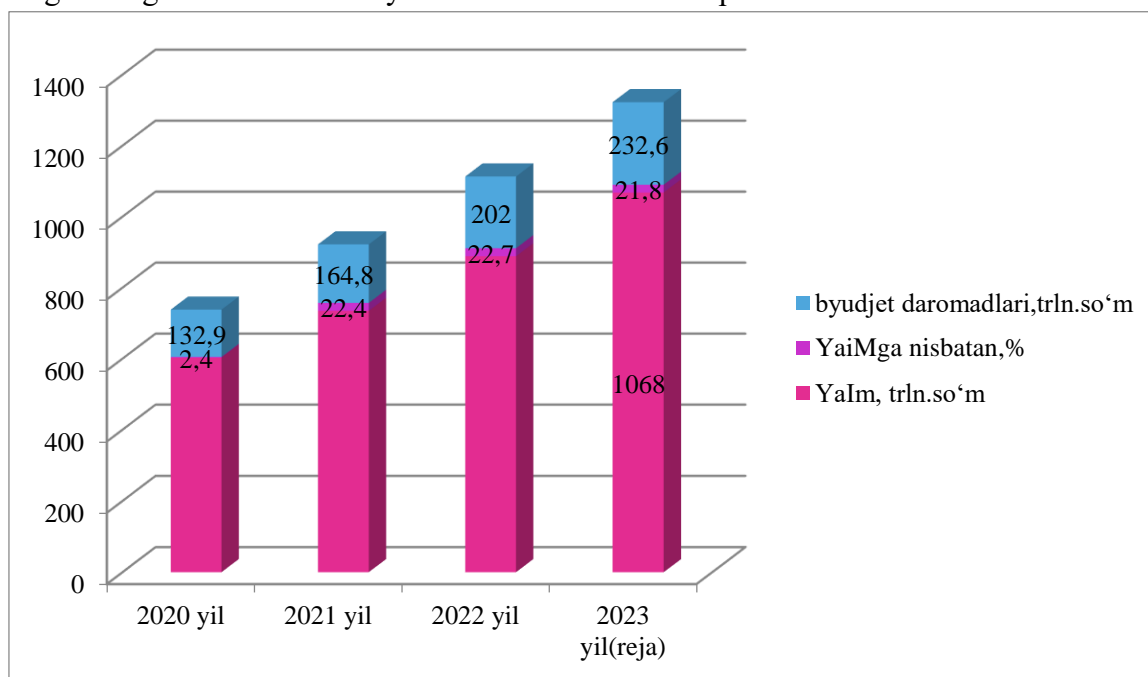
hisobvarag'iga kiritiladi(jamlanadi) va o'z navbatida xarajatlarni amalga oshirishda ham g'aznachilik tizimi orqali mablag'dan foydalanish mumkin.

Byudjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi tamoyili budjet jarayonining har bir ishtirokchisi budjet jarayonining har bir bosqichida o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishini nazarda tutadi.

Ma'lumki, budjet jarayonida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, davlat moliyaviy nazorat organlari, budjet tashkilotlari va budjet mablag'lari oluvchilar ishtirok etadilar. Mazkur sub'ektlarning har biri budjet jarayonidagi o'z harakatlari uchun javobgar bo'ladilar.

Ochiqlik tamoyili davlat budjetini va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlarini ko'rib chiqish hamda qabul qilish tartib-taomillarining jamiyat va ommaviy axborot vositalari uchun ochiqligini bildiradi.

Qolaversa, tasdiqlangan davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari daromadlari va xarajatlarining miqdori, tarkibi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida (gazeta, jurnal, byuleten, hamda maxsus internet saytlari) va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytida e'lon qilinib boriladi. Shuningdek, davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari choraklik, yarim yillik, 9 oylik va yillik ijrosining borishi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida chop etiladi.

1-diagramma. 2020-2023 yillarda davlat budjeti daromadlari dinamikasi

Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari daomadlari va xarajatlarining prognozi va ularning choraklik va yillik ijrosi O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy veb-sayti (www.imv.uz)da doimiy joylashtirilmoqda va yangilab borilmoqda (1-diagramma, 1-jadval). Xususan, Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, Davlat budjeti daromadlari 2022 yilda 202 trln so'mni (YaImga nisbatan 22,7 %) tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 37,2 trln so'mga yoki 22,6%ga oshgan.

Hisobot yilida Davlat budjeti daromadlarining YaIMdagi ulushi 22,7%ni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2021 yilga nisbatan solishtirilganda 0,3%ga va 2020 yilga nisbatan 0,6%ga oshgan. Hisobot yilida Davlat budjeti tarkibidagi Soliq qo'mitasi ma'murchiligidagi tushumlar 148,4 trln so'mni (jami Davlat budjeti daromadlariga nisbatan 73,4%), Bojxona qo'mitasi bo'yicha tushumlar 46,0 trln so'mni (22,8%) hamda boshqa daromadlar va soliq bo'lmagan tushumlar 7,6 trln so'mni (3,8%) (qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha qaytarish (qoplab berish) (19,3 trln so'm) va fuqarolarga xarid summasidan 1% ("kesh-bek") qaytarishni (0,8 trln so'm) hisobga olgan holda) tashkil qilgan. Byudjet tuzilishi (tuzilmasi) - davlat budjetini tashkil etish bilan bog'liq bo'lgan munosabatlar majmui (uning ichki bo'linmalari tarkibi va tuzilmasi, ulardan foydalanish sohalarining funktsional cheklanganligi, o'zaro bo'ysunuvchanligi, o'zaro aloqadorligi va ta'sirchanligi hamda huquqiy tomonlarini inobatga olgan holda)ni bildiradi. Har bir mamlakatning budjet tuzilmasi uning milliy- davlat yoki ma'muriy-hududiy tuzilishi bilan belgilanadi.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat budjetining 2020-2022 yillardagi ijrosi

	2020 yil		2021 yil		2022 yil		Tushum o'sishi (2022-2020 yil)		Tushum o'sishi (2022-2021 yil)	
	summa	jamiga nisbatan %da	Summa	jamiga nisbatan %da	summa	jamiga nisbatan %da	summa	%da	summa	%da
Davlat budjeti daromadlari	132,938		164,799		202,043		69,105	152,0	37,243	122,6
Bevosita soliqlar-jami	45,207	34,0	58,930	35,8	64,447	31,9	19,240	142,6	5,517	109,4
Bilvosita soliqlar-jami	46,428	34,9	56,290	34,2	71,390	35,3	24,962	153,8	15,100	126,8
Resurs to'lovlari va mol-mulk solig'i	21,257	16,0	23,036	14,0	23,913	11,8	2,656	112,5	876	103,8
Boshqa daromadlar va soliq bo'lmagan tushumlar	20,046	15,1	26,542	16,1	42,293	20,9	22,247	211,0	15,751	159,3

Byudjet tuzilishi davlat budjeti va mamlakat budjet tizimining tashkil etilishini, uning alohida bo'g'inlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, budjet tizimiga kiruvchi budjetlarning faoliyat yuritishini, ularning huquqiy asoslarini, budjetlarning tarkibi va tuzilishini, budjet mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartib-tamoyillarini belgilaydi.

Mamlakatlarning davlat tuzilishidagi, hokimiyat turli darajalarining budjet huquqlaridagi farqlar turli shakldagi va modeldagi budjet tuzilishlari mavjudligini belgilaydi.

Jahon amaliyotida budjet tuzilishining markazlashtirilgan, markazlashtirishdan chikarilgan va aralash modellari mavjud. Markazlashtirilgan model barcha budjetlar yagona davlat budjetida markazlashtirilishi bilan tavsiflanadi, bunda har bir yuqori budjetga boshqaruvchilik roli birlashtirilgan bo'ladi (Frantsiya, Italiya, Qozog'iston, O'zbekiston). Markazlashtirishdan

chiqarilgan model budjet tizimi markaziy va mahalliy budjetlarining erkinligi bilan tavsiflanadi, bunda ushbu budjetlarning har biri ularning xarajatlarini ta'minlovchi o'z daromadlar manbalariga ega bo'ladi (AQSh, GFR).

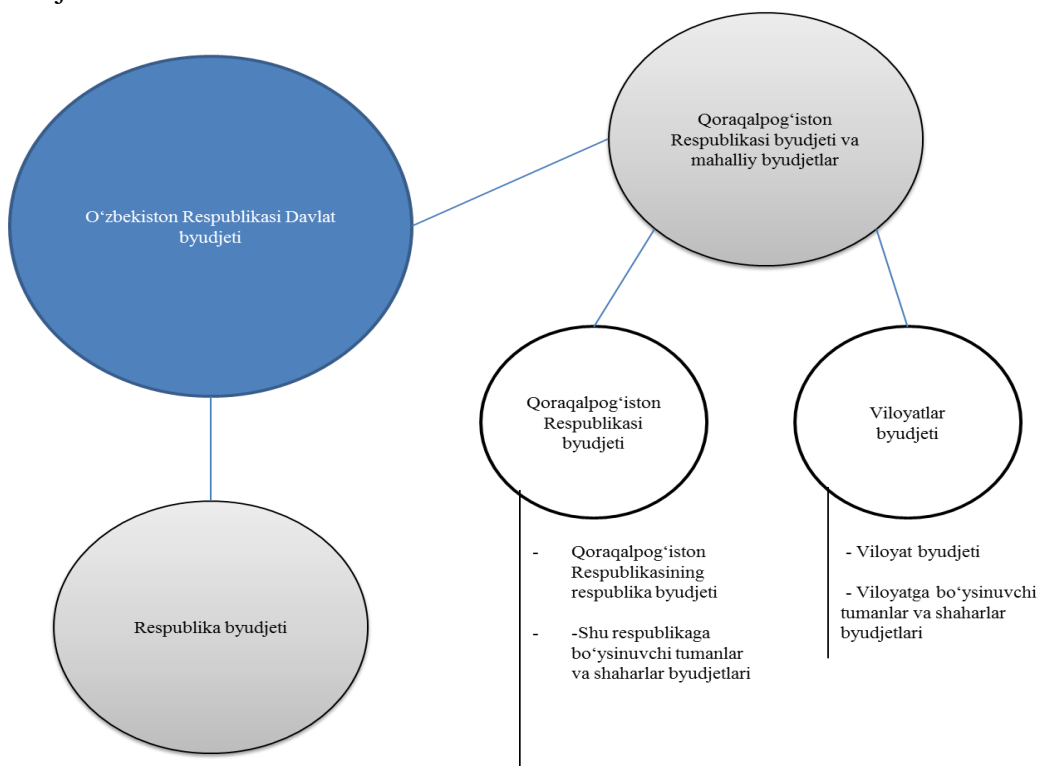
Aralash model markaziy budjetga mahalliy budjetlarni tartibga solish roli birlashtirilishi bilan tavsiflanadi, bunda ushbu budjetlar-ning har biri ularning xarajatlarini ta'minlovchi o'z daromadlar manbalariga ega bo'ladi (Rossiya Federatsiyasi).

Amaldagi tartibga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi budjeti: davlat budjeti, davlat maqsadli jamg'armalari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg'armalaridan tashkil topadi.

O'zbekiston Respublikasi budjet tuzilmasining bo'g'inlari ham o'z navbatida tarkibiy tuzilishga ega.

Davlat budjeti quyidagi darajadagi budjetlardan iborat:

- 1) O'zbekiston Respublikasining respublika budjeti;
- 2) Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlari.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi davlat budjetining tarkibiy tuzilishi

Respublika budjeti - davlat budjetining umumdavlat ahamiyatiga molik tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Mahalliy budjet - davlat budjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda ma'lum ma'muriy birlikning daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining budjeti – davlat budjetining Qoraqalpog'iston Respublikasi pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda mazkur hududning daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfining yo'nalishlari va miqdori aks ettiriladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjetini hamda respublikaga (Qoraqalpog'istonga) bo'ysunuvchi tumanlar va shaharlar budjetlarini o'z ichiga oladi.

Viloyatlar mahalliy budjetlari tuzilmasiga viloyat budjeti, viloyat tarkibidagi tumanlar va shaharlarning budjetlari kiradi. Tumanga bo'ysunadigan shaharlari bo'lgan tumanning budjeti esa tuman budjetini va tuman bo'ysunuvdagi shaharlar budjetlarini o'z ichiga oladi. Toshkent shahar mahalliy budjeti tuzilmasi shahar budjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning budjetlaridan iborat.

Mahalliy budjetlar - Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar budjetlari, Toshkent shahar budjeti, hamda mazkur budjetlarga kiruvchi quyi (shahar, tuman) budjetlarni o'z ichiga oladi.

Ularning daromadlari va xarajatlari tarkibi, budjet jarayoni va budjet huquqi qonun bilan belgilangan. Mahalliy budjetlar O'zbekiston Respublikasi davlat budjetida muhim tarkibiy qismni tashkil etadi va mahalliy hukumat organlarining faoliyat ko'rsatishlarida moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, mahalliy budjet asosiy moliyaviy reja sifatida tegishli hududning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining barcha sohalari va yo'nalishlarini to'liq qamrab oladi.

Yuqoridagilar bilan birgalikda, mahalliy budjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda davlat mablag'larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mamlakatda yaratilgan YaIMni taqsimlash va aholiga etkazish asosan budjet tizimi orqali amalga oshiradi. Bunda xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot, uy-joy kommunal xizmat sohasi bilan bog'liq asosiy xarajatlar mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi.

Davlat tomonidan ijtimoiy himoya bilan bog'liq siyosatni amalga oshirish katta miqdordagi moddiy va moliyaviy resurslarni talab qiladi va bu muhim vazifalar mahalliy hokimiyat organlariga yuklatilgan. Aholini ijtimoiy himoya qilish bilan bog'liq chora-tadbirlarni moliyalashtirish ham asosan mahalliy budjetlar hisobidan amalga oshiriladi. Umumdavlat pul mablag'larini budjet bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanishining asosini hududiy budjetlar mustaqilligi, ularni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvatlanishi, ular daromadlarini hududiy manbalar hisobidan shakllanish tamoyillari tashkil etadi. Ushbu tamoyillardan kelib chiqqan holda, mahalliy budjetlarning daromadlari o'z daromadlari va boshqariladigan manbalar hisobidagi daromadlardan shakllanadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi budjet kodeksi, <https://lex.uz/docs/2304138>
2. O'zbekiston Respublikasi budjet tizimi: Darslik / Z.X.Srojiddinova. –Toshkent, 2010. – 500 b.

3. Moliya va soliqlar: oliy ta'limning 60310100 - "Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)", 60411200-"Menejment (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" bakalavriat ta'lim yo'nalishlari uchun darslik / B.A.Xasanov, A.A.Xashimov, A.B.Muxametov, A. A. Abduvoxidov, J.M.O'razmatov, G'.B.Akramov, M.A.Narbayeva, D.B.Eshpulatov // prof. B.A.Xasanov tahriri ostida. – T.: "Iqtisodiyot dunyosi", 2022. – 774 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlarining 2022 yildagi ijrosi bo'yicha dastlabki natijalar, <https://mf.uz/>
5. Abduvoxidov A., Qodirova D., Obilov M. O 'ZBEKISTONDA MAHALLIY BYUDJETLARNING DAROMADLAR BAZASINI TAKOMILLASHTIRISH YO 'LLARI //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2023. – T. 1. – №. 1. – S. 4-12.
6. Нурмухаммедова М. Х. и др. ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА БЮДЖЕТ-СОЛИҚ СИЁСАТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ //E Conference Zone. – 2022. – С. 6-10.